

PĀRKĀPĒJA NEGODĪGI GŪTĀS PEĻŅAS PIEDZIŅA INTELEKTUĀLĀ ĪPAŠUMA LIETĀS

Abstract

Accounting of profits in intellectual property cases

Due to its special matter a high level of intellectual property rights' protection can only be achieved by means of law. It is a responsibility of the legal system to ensure effective remedies that are applicable in case of an infringement of the intellectual property rights. The paper deals with the interpretation of the norms of Latvian intellectual property acts providing an award of damages for infringements of intellectual property rights. After the transposition of Article 13 of the Enforcement Directive in 2007 the setting of damages is identical for all kinds of intellectual property rights. The new Latvian regulation is controversial though. It has been argued in the legal literature that there are only two kinds of methods for setting the damages – the actual prejudice and the license fee. The author examines the wording and the meaning of the special norm and compares it with the general provisions of Civil Law. This leads to the conclusion that Latvian intellectual property acts actually provide three methods of setting the damages. The provision of the special law whereas one should also “take into account any unfair profits made by the infringer” shall be interpreted as providing an independent way for calculating the damages. Accordingly, the accounts of profits are a special method for setting the amount of the damages rather than independent remedies.

Atslēgas vārdi: intelektuālais īpašums, zaudējumu atlīdzība, tiesību normu iztulkošana

Intelektuālā īpašuma specifika prasa citādu pieeju un risinājumus daudzos jautājumos, kas saistīti ar tā izmantošanu un civiltiesisko apgrozību. Savas nemateriālās dabas dēļ intelektuālais īpašums jo īpaši ir pakļauts nesankcionētas izmantošanas jeb pārkāpumu riskam. Atšķirībā no tradicionālā īpašuma iespējas aizsargāt intelektuālo īpašumu fiziskā veidā un pirms pārkāpuma ir ierobežotas. Lai Satversmē garantētā autortiesību, patenttiesību un preču zīmju aizsardzībaⁱ nebūtu tikai deklaratīva, tiesību sistēmas uzdevums ir nodrošināt intelektuālā īpašuma tiesību īpašniekus ar efektīviem tiesiskās aizsardzības līdzekļiem, kuriem būtu arī preventīva iedarbība. Viens no būtiskākajiem līdzekļiem šī mērķa sasniegšanā ir tiesību īpašniekam nodarīto zaudējumu atlīdzināšana, proti, iepriekšējā stāvokļa atjaunošana jeb restitūcijaⁱⁱ un nodarītā kaitējuma kompensēšana (Bitāns 1997: 119, Torgāns 2006: 204).

Praksē ir izrādījies, ka faktisko zaudējumu piedziņa saskaņā ar vispārējām zaudējumu atlīdzības normām bieži vien nedod cietušajam intelektuālā īpašuma tiesību īpašniekam pienācīgu apmierinājumu par notikušo aizskārums. Lai arī izdodas konstatēt un pierādīt pašu tiesību aizskārums faktus, ir grūti vai pat neiespējami konstatēt un pierādīt nodarīto zaudējumu apmēru – tiesību īpašnieka esošās mantas samazinājums un neiegūto peļņu. Kā lai novērtē preču zīmes vērtības krišanos? Kā lai aprēķina atrauto peļņu, ja tirgū bez cietušā un pārkāpēja darbojas vēl citi dalībnieki? Šādi aprēķini balstītos uz pārāk lielām varbūtībām, kas tiesas skatījumā nebūtu pietiekamas, lai apmierinātu prasību.

Ņemot vērā faktiski ciesto zaudējumu pierādīšanas grūtības, intelektuālā īpašuma lielvalstīs jeb valstīs ar ļoti attīstītu un augstu intelektuālā īpašuma aizsardzību (piemēram, Lielbritānijā, Vācijā, Francijā, Nīderlandē) tiesību tālākveidošanas ceļā ir rastas alternatīvas metodes un līdzekļi, kas ir iedarbīgāki nekā faktisko zaudējumu piedziņa. Pirmkārt, tiesas ir atzinušas, ka faktisko zaudējumu vietā no atbildētāja var piedzīt licences atlīdzību. Licences atlīdzība ir naudas summa, ko pārkāpējs būtu maksājis, ja puses laicīgi savā starpā būtu noslēgušas līgumu par intelektuālā īpašuma objekta izmantošanas tiesību nodošanu. Otrkārt, tiesu prakse ir atzinusi, ka piedziņu var vērst arī uz pārkāpēja negodīgi gūto peļņu. Tādā gadījumā prasītājs saņem to summu, ko atbildētājs ir guvis, prettiesiski izmantojot prasītāja intelektuālo īpašumu. Abas šīs metodes atbrīvo intelektuālā īpašuma tiesību īpašnieku no faktisko zaudējumu pierādīšanas pienākuma, vienlaicīgi nodrošinot taisnīgumu un atjaunojot līdzsvaru prasītāja un atbildētāja starpā.

Atšķirībā no intelektuālā īpašuma lielvalstīm Latvija nevar lepoties ar ievērojamu un inovatīvu tiesu praksi intelektuālā īpašuma lietās. Intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzības līmenis galvenokārt tiek celts likumdošanas ceļā, sekojot starptautiskajiem un Eiropas tiesību aktiem un citu valstu pieredzei. Tā vēlākais kopš 2007.gada 1.martaⁱⁱⁱ, kad Latvija beidzot transponēja Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu 2004/48/EK *Par intelektuālā īpašuma tiesību piemērošanu* (turpmāk tekstā – Piemērošanas direktīva), abas augstākminētās alternatīvās metodes ir pieejamas arī Latvijā. Pārņemot Piemērošanas direktīvas 13.pantu, kas regulē zaudējumu atlīdzināšanas jautājumus, visos Latvijas intelektuālā īpašuma tiesību aktos^{iv} ir ieviesta identiska zaudējumu atlīdzības apmēra noteikšanas kārtība. Tā, piemēram, Patentu likuma 64.pants, kas turpmāk tekstā tiks apzīmēts kā Zaudējumu atlīdzības norma, nosaka:

- (1) Ja kādas personas vainas dēļ notikusi patenta nelikumīga izmantošana, [...] [tiesību īpašnieks] ir tiesīg[s] prasīt radīto zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzību.
- (2) Zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzības apmērs nosakāms saskaņā ar Civillikumu. Nosakot zaudējumu atlīdzības apjomu, var ņemt vērā arī tās personas negodīgā ceļā gūto peļņu, kura prettiesiski izmantojusi patentu.
- (3) Ja faktisko zaudējumu atlīdzības apmēru nevar noteikt saskaņā ar šā panta otro daļu, zaudējumu atlīdzības apmērs nosakāms atbilstoši tai summai, kuru varētu saņemt patenta īpašnieks par patenta izmantošanas tiesību nodošanu licenciātam.

Zaudējumu atlīdzības norma ir ļoti ietilpīga, un tās saturs noskaidrošanai nepietiek tikai ar gramatiskās iztulkošanas metodes izmantošanu. Kamēr intelektuālā īpašuma tiesību pētnieki ir vienoti jautājumā par licences atlīdzību kā atsevišķu zaudējumu aprēķināšanas metodi (Papēde 2008: 358, Mantrovs 2010, Pētersone 2010: 198), uzskati dalās attiecībā uz pārkāpēja negodīgi gūtās peļņas piedziņu. Šī raksta autore pārstāv viedokli, ka pārkāpēja negodīgi gūtā peļņa, tāpat kā licences atlīdzība, ir atsevišķs zaudējumu apmēra kalkulācijas veids (Papēde 2008: 357). Savukārt Z. Pētersone, balstoties uz Lielbritānijas tiesu praksi un literatūru, atbildētāja gūtās peļņas piedziņu uzskata par atsevišķu tiesiskās aizsardzības līdzekli (Pētersone 2010: 196). Savā rūpīgi izstrādātajā promocijas darbā par civiltiesiskās aizsardzības līdzekļiem intelektuālā īpašuma lietās Z. Pētersone noliedz iespēju piedzīt atbildētāja peļņu saskaņā ar Latvijas intelektuālā īpašuma tiesību aktiem un aicina steidzami mainīt attiecīgos likumu pantus (Pētersone 2010: 226, 261).

Viedoklim, ka, pārņemot Piemērošanas direktīvu, likumdevējs ļoti ierobežoti ir noteicis intelektuālā īpašuma tiesību īpašnieku tiesības (Pētersone 2010: 196), tomēr nevar piekrist. Arī Latvijā jau šobrīd, nemainot pozitīvo tiesību regulējumu, bet interpretējot tiesību normas, ir iespējams piedzīt pārkāpēja negodīgi gūto peļņu turpmāk norādīto apsvērumu dēļ. Bez tam būtu saglabājama likumdevēja izvēlēta koncepcija par labu zaudējumu atlīdzībai kā galvenajam civiltiesiskās atbildības līdzeklim. Pārkāpēja negodīgi gūtās peļņas piedziņu nav nepieciešams izdalīt kā atsevišķu tiesiskās aizsardzības līdzekli.

Latvijas intelektuālā īpašuma tiesību aktos izmantotais zaudējumu jēdziens ir plašāks nekā zaudējumu jēdziens Civillikumā. Uz to norāda jau Zaudējumu atlīdzības normas nosaukums „*Zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzības apmēra noteikšanas kārtība*”. Atšķirībā no Civillikuma, kas ar zaudējumiem saprot tikai radušos mantas samazinājumu un atrauto peļņu, Zaudējumu atlīdzības normas trešā daļa eksplicīti paredz tādu zaudējumu aprēķināšanas veidu kā licences atlīdzība. Uz plašāku zaudējumu jēdziena izpratni norāda arī Zaudējumu atlīdzības normas otrās daļas otrais teikums, saskaņā ar kuru, nosakot zaudējumu apmēru, var ņemt vērā arī pārkāpēja negodīgā ceļā gūto peļņu. Salīdzinot ar Civillikumu, šis ir jauninājums zaudējumu izpratnē, jo, lai arī Civillikums runā par atrauto peļņu, tad tomēr cietušā atrautā peļņa nekādā gadījumā nav tas pats, kas pārkāpēja negodīgi gūtā peļņa. Līdz ar to kļūst skaidrs, ka intelektuālā īpašuma lietās zaudējumu apmēru nosaka ne tikai tradicionālajā veidā kā faktiskos zaudējumus, bet arī sevišķā kārtībā, izmantojot īpašas, no Civillikuma atšķirīgas zaudējumu kalkulācijas metodes. Zaudējumu atlīdzības normas otrās daļas pirmo teikumu, pēc kura vadoties zaudējumi aprēķināmi saskaņā ar Civillikumu, nevajag saprast kā norādi, ka

tas ir vienīgais zaudējumu apmēra noteikšanas veids. Tieši pretēji – Zaudējumu atlīdzības normas struktūra liecina, ka intelektuālā īpašuma lietās likumdevējs ir paredzējis speciālu zaudējumu aprēķināšanas kārtību. Kā pirmo zaudējumu aprēķināšanas veidu Zaudējumu atlīdzības norma min vispārējos Civillikuma noteikumus, tad – pārkāpēja negodīgi gūto peļņu un visbeidzot – licences atlīdzību. Lai arī šāda speciālā kārtība ir izsaukusi protestus juridiskajā literatūrā, jo speciālie likumi iejaucoties vispārējos zaudējumu atlīdzināšanas noteikumos (Pētersone 2008, Pētersone 2010: 196, Rušenieks 2010), tā ir attaisnojama ar intelektuālā īpašuma specifiku un jau minētajām faktisko zaudējumu pierādīšanas grūtībām. Pie tam no normas uzbūves izriet, ka tā nevis iejaucas vispārējos zaudējumu atlīdzības noteikšanas principos, bet gan papildina tos ar īpašiem, tikai intelektuālā īpašuma aizsardzībai paredzētiem noteikumiem. Civillikuma noteikumi par zaudējumu piedziņu paliek neskarti un joprojām ir piemērojami gan tradicionālajos deliktu strīdos, gan arī gadījumos, kad intelektuālā īpašuma tiesību īpašnieks ceļ prasību par faktisko zaudējumu piedziņu.

No Zaudējumu atlīdzības normas vārdiskā formulējuma ir redzams, ka Latvijas intelektuālā īpašuma tiesību aktos jau šobrīd ir atrunāta iespēja piedzīt pārkāpēja negodīgi gūto peļņu. Jautājumus rada šīs normas piemērošanas iespējas un robežas. Likuma teksts paredz, ka „*nosakot zaudējumu apmēru*”, var ņemt vērā „*arī*” pārkāpēja negodīgi gūto peļņu. Piemērojot tikai gramatisko iztulkošanas metodi, šis formulējums maldīgi vedina domāt, ka pārkāpēja negodīgi gūtā peļņa būtu speciāls faktors zaudējumu apmēra aprēķināšanai papildus Civillikuma 1786.pantā uzskaitītajiem faktoriem - jau esošās mantas samazinājumam un atrautajai peļņai. Vadoties pēc šādas interpretācijas, tiešām notiktu nepieļaujama ierakstīšanās vispārējos zaudējumu atlīdzības principos, jo atbildētāja gūtajai peļņai nav nekādas saistības ar tiesību īpašnieka ciestajiem faktiskajiem zaudējumiem. Faktisko zaudējumu piedziņa balstās uz atziņu, ka ir noticis tiesību aizskārums un ka tas ir jāatlīdzina, pēc iespējas atjaunojot cietušā stāvokli, kāds tas būtu, ja aizskārums nebūtu noticis (Torgāns 2006: 237). Tātad faktisko zaudējumu piedziņa ir vērsta uz to, lai pārkāpumu it kā padarītu par nenotikušu. Tikmēr atbildētāja negodīgi gūtās peļņas piedziņai ir cits pamats. Lai varētu piedzīt pārkāpēja peļņu, cietušajam tiesību īpašniekam ir jāakceptē savu tiesību aizskārums un tā izraisītās sekas (von Ungern-Sternberg 2009: 354). Pārkāpēja negodīgi gūtas peļņas piedziņa nav vērsta uz to, lai tiesību aizskārumu padarītu par nebijušu. Tās mērķis ir novērst situāciju, kad atbildētāja rīcībā ir līdzekļi, kas pēc taisnības pienākas nevis viņam, bet gan intelektuālā īpašuma tiesību īpašniekam. Ņemot vērā, ka faktisko zaudējumu, tai skaitā atrautās peļņas, piedziņai un pārkāpēja negodīgi gūtās peļņas piedziņai ir dažādi, savstarpēji izslēdzoši mērķi, tad to kumulatīva piemērošana vienā tiesas spriedumā nav iespējama.

Pretējā gadījumā šādam spriedumam ne tikai trūktu iekšējās loģikas, bet tas arī iegūtu sodošu raksturu un tādējādi pārkāptu vispārējās civiltiesiskās robežas. Lai saglabātu tiesību sistēmas vienotību, Zaudējumu atlīdzības normā paredzētā pārkāpēja negodīgi gūtā peļņa ir atzīstama par atsevišķu un patstāvīgu zaudējumu apmēra kalkulācijas metodi. Jo īpaši šī metode izkristalizējas, piemērojot slēdzienu no lielākā uz mazāko. Ja jau normas vārdiskais formulējums pieļauj pārkāpēja negodīgi gūtās peļņas piedziņu papildus faktiskajiem zaudējumiem, tad vēl jo vairāk tas pieļauj arī tādu iztulkojumu, saskaņā ar kuru no pārkāpēja tiek piedzīta tikai viņa negodīgi gūtā peļņa.

Atzīstot pārkāpēja gūtās peļņas piedziņu kā atsevišķu zaudējumu aprēķināšanas metodi, zaudējumu atlīdzība intelektuālā īpašuma lietās kļūst par pilnvērtīgu civiltiesiskās atbildības līdzekli. Visas trīs uzskaitītās kalkulācijas metodes to kopumā realizē likumdevēja ideālo gribu – nodrošināt augstu un homogēnu intelektuālā īpašuma aizsardzības līmeni (sal.: Piemērošanas direktīvas 10.apsvērums). Atšķirībā no pārējiem zaudējumu aprēķināšanas veidiem – faktisko zaudējumu atlīdzības un licences atlīdzības, tieši iespēja piedzīt pārkāpēja negodīgi gūto peļņu garantē, ka zaudējumu atlīdzība pilda arī tai piemītošo preventīvo funkciju. Tā, piemēram, licences atlīdzības sakarā nereti tiek pārmests, ka tā „nesoda” pārkāpēju (Rušenieks 2010) un ka tiek veicināta intelektuālā īpašuma objektu izmantošana bez licences. Lai arī nav atbalstāms rosinājums civiltiesiska strīda ietvaros piemērot soda sankcijas, jo tas nav civilās tiesvedības mērķis, tomēr jāpiekrīt, ka licences atlīdzība neattur iespējamus pārkāpējus no nesankcionētas sveša intelektuālā īpašuma izmantošanas. Licences atlīdzības gadījumā no atbildētāja tiek piedzīta tikai tā summa, ko tas būtu samaksājis arī tad, ja laicīgi būtu noslēdzis licences līgumu ar tiesību īpašnieku. Turpretī varbūtība, ka zaudētas tiesvedības gadījumā nāksies šķirties no gūtās peļņas, potenciālajiem pārkāpējiem var likt pārdomāt iecerēto rīcību un veicināt licences līguma noslēgšanu pirms intelektuālā īpašuma izmantošanas.

Atzīstot visas trīs uzskaitītās zaudējumu kalkulācijas metodes, tiesību īpašniekam tiek dotas lielākas iespējas panākt reālu savu tiesību aizsardzību. Tā kā prasība tiesā tiek celta par zaudējumu atlīdzināšanu, tad prasītājs nav saistīts ar vienu konkrētu aprēķina metodi. Lietas izskatīšanas gaitā viņš var mainīt zaudējumu kalkulācijas veidu atkarībā no tā, kā attīstās tiesvedība un kādi pierādījumi viņam ir pieejami. Prasības pamats jeb „tas, uz ko prasījums ir vērsts” (Līcis, Rozenbergs, Torgāns 2006: 216) šādā veidā grozīts netiek – tas ir un paliek intelektuālā īpašuma tiesību prettiesiska aizskārums rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšana.

Nobeigumā jāatzīst, ka Zaudējumu atlīdzības normas formulējums varbūt nav veiksmīgākais likumdevēja darba rezultāts. Nenoliedzami, tiesību piemērotājiem būtu ērtāk, ja zaudējumu aprēķināšanas kārtība likumā būtu atrunāta konkrēti un nepārprotami. Tomēr jāatceras, ka tiesību piemērošanas gaitā ir jāveic tiesību normu iztulkošana. Interpretējot Zaudējumu atlīdzības normu, mēs redzam, ka likums atļauj piedzīt pārkāpēja negodīgi gūto peļņu un ka šāds iztulkojums atbilst gan tiesību sistēmai, gan likumdevēja ideālajai gribai nodrošināt augstu intelektuālā īpašuma aizsardzību.

Bibliogrāfija

1. Bitāns, A. (1997) *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB.
2. Līcis, A., Rozenbergs, J., Torgāns, K. (2006) Civilprocesa likuma 128.panta komentārs. Grām.: Torgāns, K. (zin. red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
3. Mantrovs, V. (2010) Zaudējumu atlīdzināšanas regulējuma pilnveidošana Civillikumā intelektuālā īpašuma lietās. Referāts Latvijas Universitātes 68.konferencē Rīgā, 4.februārī. Nav publicēts.
4. Papēde, M. (2008) Zaudējumu atlīdzības noteikšana intelektuālā īpašuma tiesību aizskāruma gadījumos. *Likums un Tiesības*, 10.sējums, Nr. 12 (112): 354-360.
5. Pētersone, Z. (2008) Civiltiesiskās aizsardzības līdzekļi autortiesību pārkāpumu lietās. *Jurista Vārds*, 30.septembris. <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=auth&id=181584>.
6. Pētersone, Z. (2010) *Civiltiesiskās aizsardzības līdzekļi, kas tiesā piemērojami intelektuālā īpašuma tiesību lietās*. Promocijas darbs. Rīga: [b.i.].
7. Rušenieks, J. (2010) Civilprocesa likuma 41. un 44.panta problemātika. *Jurista Vārds*, 13.jūlijs. <http://www.juristavards.lv/index.php?menu=auth&id=213129>.
8. Torgāns, K. (2006) *Saistību tiesības. I daļa*. Rīga: Tiesu namu aģentūra.
9. Von Ungern-Sternberg, J. (2009) Schadensersatz in Höhe des sog. Verletzergewinns nach Umsetzung der Durchsetzungsrichtlinie. In: Hilty, R. M. / Drexler, J. / Nordemann, W. (Hrsg.) *Schutz von Kreativität und Wettbewerb. Festschrift für Ulrich Loewenheim zum 75. Geburtstag*. München: C. H. Beck, S. 351-365.

Piezīmes

ⁱ Satversmes 105.pants, 113.pants.

ⁱⁱ Jāuzsver, ka restitūcija jeb iepriekšējā stāvokļa atjaunošana ir galvenais civiltiesiskās atbildības institūta uzdevums. Tā kā praksē tas parasti nav iespējams, tad cietušais tā vietā saņem apmierinājumu naudas izteiksmē.

ⁱⁱⁱ Latvija Piemērošanas direktīvu nacionālajā likumdošanā ievieša ar novēlošanos. Šī raksta ietvaros jautājums par direktīvas regulējuma piemērošanu pirms tās transponēšanas netiks iztirzāts.

^{iv} Autortiesību likuma 69.¹pants, Patentu likuma 62.pants, Dizainparaugu likuma 48.¹pants, likuma „Par preču zīmēm un ģeogrāfiskās izcelsmes norādēm” 28.¹pants, Augu šķirņu aizsardzības likuma 38.pants.